

**VIỆN HÀN LÂM KHOA HỌC XÃ HỘI VIỆT NAM
HỌC VIỆN KHOA HỌC XÃ HỘI**

ĐỖ THỊ THU HƯƠNG

**NGUỒN GỐC HÌNH THÀNH VÀ ĐẶC ĐIỂM CẤU TRÚC
– NGŨ NGHĨA CỦA THÀNH NGŨ THUẦN VIỆT**

LUẬN ÁN TIẾN SĨ NGŨ VĂN

HÀ NỘI – 2013

VIỆN HÀN LÂM KHOA HỌC XÃ HỘI VIỆT NAM

HỌC VIỆN KHOA HỌC XÃ HỘI

ĐỖ THỊ THU HƯƠNG

**NGUỒN GỐC HÌNH THÀNH VÀ ĐẶC ĐIỂM CẤU TRÚC
– NGỮ NGHĨA CỦA THÀNH NGỮ THUẦN VIỆT**

Chuyên ngành: Lí luận ngôn ngữ

Mã số: 62 22 01 01

LUẬN ÁN TIẾN SĨ NGỮ VĂN

NGƯỜI HƯỚNG DẪN KHOA HỌC

GS.TS NGUYỄN ĐỨC TÒN

HÀ NỘI – 2013

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi.

Các số liệu, kết quả nêu trong luận án là trung thực, minh bạch và chưa được ai công bố trong bất cứ công trình nào khác.

Hà Nội, ngày 15 tháng 05 năm 2013

Tác giả luận án

Đỗ Thị Thu Hương

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài	1
2. Tổng quan vấn đề cần nghiên cứu	2

2.1 Giai đoạn trước 1945	2
2.2 Giai đoạn sau 1945	3
2.2.1 <i>Vấn đề 1: Về khái niệm thành ngữ</i>	3
2.2.2 <i>Vấn đề 2: Đặc điểm cấu trúc và ngữ nghĩa của thành ngữ</i>	3
2.2.3 <i>Vấn đề 3: Ranh giới giữa thành ngữ và các đơn vị lân cận</i>	5
2.2.4 <i>Vấn đề 4: Biến thể của thành ngữ</i>	9
2.2.5 <i>Vấn đề 5: Nguồn gốc của thành ngữ</i>	11
2.2.6 <i>Vấn đề 6: Mối quan hệ giữa thành ngữ và văn hoá</i>	14
3. Phương pháp nghiên cứu	15
4. Đối tượng, mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu	16
4.1 Đối tượng nghiên cứu	16
4.2 Mục đích nghiên cứu	17
4.3. Nhiệm vụ nghiên cứu	17
5. Ý nghĩa của luận án	17
5.1 Ý nghĩa khoa học.....	17
5.2 Ý nghĩa thực tiễn.....	17
6. Bố cục của luận án	18
CHƯƠNG 1: NHỮNG VẤN ĐỀ LÝ THUYẾT	
1.1 Một số vấn đề lý thuyết về thành ngữ	19
1.1.1 <i>Khái niệm thành ngữ</i>	19
1.1.2 <i>Đặc điểm của thành ngữ</i>	19

1.1.2.1	<i>Đặc điểm kết cấu</i>	19
1.1.2.2	<i>Đặc điểm ngữ nghĩa</i>	20
1.1.3	Cấu tạo và phân loại thành ngữ	21
1.1.3.1	<i>Đặc điểm cấu tạo</i>	21
1.1.3.2	<i>Phân loại thành ngữ</i>	21
1.2	Khái niệm thành ngữ thuần Việt	22
1.2.1	Khái niệm từ thuần Việt	22
1.2.1.1	<i>Dẫn nhập</i>	22
1.2.1.2	<i>Các nguồn vay mượn</i>	23
1.2.1.3	<i>Khái niệm từ thuần Việt</i>	26
1.2.1.4	<i>Tiêu chí nhận diện</i>	29
1.2.2	Khái niệm thành ngữ thuần Việt	32
1.3	Tiểu kết chương 1	40
CHƯƠNG 2: NGUỒN GỐC THÀNH NGỮ THUẦN VIỆT		
2.1	Những cơ sở cho sự hình thành và ra đời của thành ngữ	41
2.2	Nguồn gốc ra đời của thành ngữ thuần Việt	44
2.2.1	Thành ngữ ra đời từ đời sống toàn dân	44
2.2.1.1	<i>Thành ngữ phản ánh đời sống sinh hoạt hàng ngày của người Việt ..</i>	44
2.2.1.2	<i>Thành ngữ phản ánh đặc tính sinh học của các loài động thực vật ...</i>	51
2.2.2	Thành ngữ có xuất xứ từ địa phương	53
2.2.3	Thành ngữ phản ánh đặc điểm, quá trình sản xuất của các ngành	54

<i>nghề thủ công</i>	
2.2.4 Thành ngữ có nguồn gốc từ sách vở	56
2.3 Một số thành ngữ thuần Việt có nhiều cách giải thích nguồn gốc.....	58
2.3.1 Dẫn nhập	58
2.3.2 Những thành ngữ có nhiều cách giải thích do dựa vào những hiện tượng văn hóa khác nhau	58
2.3.2.1 Thành ngữ <i>chạy như cò lông công</i>	58
2.3.2.2 Thành ngữ <i>nuôi ong tay áo</i>	61
2.3.2.3 Thành ngữ <i>bắt cá hai tay</i>	62
2.3.2.4 Thành ngữ <i>vắng như chùa Bà Đanh</i>	63
2.3.2.5 Thành ngữ <i>công tử bột</i>	64
2.5.2.6 Thành ngữ <i>đèo heo hút gió</i>	67
2.5.2.7 Thành ngữ <i>vụng chèo khéo chống</i>	71
2.5.2.8 Thành ngữ <i>già kén kẹn hom</i>	73
2.3.3 Thành ngữ có nhiều cách giải thích nguồn gốc do có hiện tượng biến thể của thành tố cấu tạo	74
2.3.3.1 Thành ngữ <i>mũi đại lái phải chịu đòn/mũi vạy lái phải chịu đòn</i> ..	75
2.3.3.2 Thành ngữ <i>áo cứ tràng làng cứ xã / áo cứ chàng làng cứ xã</i>	76
2.3.3.3 Thành ngữ <i>khôn sống mỏng chết / khôn sống bông chết</i>	78
2.3.4 Thành ngữ được giải thích có xuất xứ cả từ trong tiếng Việt cả trong tiếng Hán.....	79

2.4 Một số nguyên nhân khiến một thành ngữ có nhiều cách giải thích nguồn gốc khác nhau	81
--	-----------

2.5 Tiểu kết chương 2	84
------------------------------------	-----------

CHƯƠNG 3: ĐẶC ĐIỂM CẤU TRÚC - NGŨ NGHĨA CỦA

THÀNH NGŨ THUẦN VIỆT

3.1 Đặc điểm cấu trúc	86
------------------------------------	-----------

3.1.1 Dẫn nhập.....	86
----------------------------	-----------

3.1.2 Hiện tượng biến thể của các thành ngữ thuần Việt	86
---	-----------

3.1.2.1 Sơ lược về hiện tượng biến thể của thành ngữ	86
---	-----------

3.1.2.2 Hiện tượng biến thể của các thành ngữ thuần Việt	89
---	-----------

3.2 Đặc điểm ngữ nghĩa của thành ngữ thuần Việt	97
--	-----------

3.2.1 Hiện tượng đồng nghĩa thành ngữ.....	97
---	-----------

3.2.1.1 Sơ lược tình hình nghiên cứu hiện tượng đồng nghĩa	97
---	-----------

3.2.1.2 Cơ sở xác định	100
-------------------------------------	------------

3.2.1.3 Tiêu chí xác định các đơn vị thành ngữ đồng nghĩa	102
--	------------

3.2.1.4 Định nghĩa thành ngữ đồng nghĩa	107
--	------------

3.2.1.5 Các quan hệ đồng nghĩa trong thành ngữ	107
---	------------

3.2.1.6 Các tiêu chí phân biệt hiện tượng đồng nghĩa và biến thể của thành ngữ thuần Việt	110
--	------------

3.2.2 Hiện tượng trái nghĩa của thành ngữ thuần Việt	114
---	------------

3.2.2.1 Sơ lược về hiện tượng trái nghĩa	114
---	------------

MỤC LỤC BẢNG BIỂU

Bảng 1.1 So sánh thành ngữ thuần Việt và thành ngữ Hán - Việt	39
Bảng 2.2 Các cơ sở xác định nguồn gốc thành ngữ thuần Việt	43
Bảng 2.3 Một số thành ngữ có nhiều hình thức ngữ âm	75
Bảng 3.1 Thành ngữ biến thể	91

MỤC LỤC SƠ ĐỒ

Sơ đồ 2.1 Cấu trúc của hệ thống văn hóa	42
Sơ đồ 3.1 Cấu trúc đối xứng của thành ngữ thuần Việt	143